

İnayet ve Özgür İrade İkileminde Molinizm

 MERVE İZİN BADRIA ^a

Geliş Tarihi: 12.09.2022 | Kabul Tarihi: 30.10.2022

Öz: Geleneksel teistik dinler açısından insanın özgürlüğü meselesi inayet ve inayetle yakından ilişkili olan önbilgi açısından tartışmalıdır. Tanrı'nın âlemdeki gelişim ve değişiklikleri bir plana göre yönlendirmesi, âlemi idare etmesi anlamına gelen inayet bağlamında Tanrı'nın önbilgisi önemli bir yere sahiptir. Zira Tanrı, ancak geleceği yanlışlanamaz bir biçimde biliyorsa âlemi idare etmesi ve belli bir amaca yöneltmesi söz konusu olabilir. Bu durumda hiçbir şeyin Tanrı'nın ilminde olandan farklı bir şekilde gerçekleşmeyeceği söylenebilir. Öte yandan, bu tanımlamalara göre insanın Tanrı'nın ilminde varoldan farklı şekilde eylemde bulunması düşünülemez. İnayet/önbilgi ve insanın özgürlüğü ikilemine çözüm getirme iddiasında olan teorilerden biri orta bilgi teorisisidir. Teori Tanrı'nın geçmiş, şimdi ve geleceğin bilgisine sahip olmakla kalmayıp, zorunlu doğrulara dair bilgisiyile yaratıcı iradesi arasında yer alan karşılıksal önermeleri içeren 'orta bilgi'ye de sahip olduğu iddiasını öne sürmektedir. Bu çalışmada Tanrı'nın orta bilgisi olduğunu öne süren Molinist iddiayı ve iddiaya yöneltilen bazı eleştirileri ele alarak Molinizmin inayetle ilişkili olarak ilahi önbilgi ve insan özgürlüğü ikilemine dair bir açılım sağlayıp sağlamadığını değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İnayet, önbilgi, molinizm, orta bilgi, özgür irade.

^a Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Programı
merveizin@gmail.com

Molinism in the Dilemma of Providence and Free Will

Abstract: The free will problem is a highly controversial topic in the context of God's foreknowledge and providence from the standpoint of traditional theistic religions. The providence of God means that He governs the universe according to a plan and in this context, God's foreknowledge has great importance. For if only God knows the future He can govern and direct the universe according to His plan. Accordingly, nothing can take place differently than He already foreknows. The middle knowledge theory is one of the theories that claim to bring a solution to the mentioned dilemma. According to the theory, God does not only know the past, present, and future but also knows counterfactuals (the middle knowledge) which is between His knowledge of necessary truths and creative volition. In this study, we will discuss the Molinist approach to the free will problem and some of the criticisms that are directed at the theory. Finally, we will try to evaluate whether the theory gives a strong account for the dilemma of providence and free will.

Keywords: Foreknowledge, providence, molinism, middle knowledge, free will.

Orta bilgi teorisi on altıncı yüzyılda Cizvit teolog Luis de Molina tarafından ileri sürülmüştür. Teoriye göre 'orta bilgi' Tanrı'nın zorunlu doğrulara dair bilgisiyse, yaratıcı iradesine dair bilgisi arasında yer almaktadır.¹ Diğer bir ifadeyle orta bilgi Tanrı'nın yaratıcı sürece ilişkin tasarımlarında, doğal ve özgür bilgisi arasında olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.² Teori temelde liberteryen anlamda (indeterministik olarak) insan özgürlüğüyle Tanrı'nın inayetini bağdaştırma üzerine kuruludur. Buna göre Tanrı orta bilgisiyse yaratılmışlara dair herhangi bir karara varmadan önce herhangi bir akıllı varlığın herhangi mümkün bir durumda nasıl eylemde bulunacağını bilmektedir.³ Böylece Molina, hem insanın özgürlüğünü hem de Tanrı'nın inayetini Tanrı'ya, karşılığusal bilgisi atfederek güvence altına almaya çalışmıştır. Karşılığusal önermeler Tanrı'nın yaratacağı her bir özgür faili ve bu failerin özgür olarak her bir mümkün durumda ne yapacağını bilgisini kapsadığından, Molinizm bize Tanrı'nın yarattığı failerin gelecek eylemlerini de nasıl kesin bir şekilde bilebildiğini açıklar. Buna göre Tanrı tüm karşılığusalı bildiği için hangi durumda hangi tercihini yapacağını, dolayısıyla da geleceği bütün olarak bilir.⁴

Nihayetinde Molinistlerin Tanrı'nın bilgisini üç aşamalı mantıksal bir sıraya koyduklarını söylenebilir. İlki Tanrı'nın zorunlu bilgisi veya zorunlu doğrulara dair bilgisidir ki bu bilgi Tanrı'nın iradesinden bağımsızdır. İkinci bilgi türü orta bilgidir ve belli durumlarda gerçekleşebilecek ihtimalleri kapsar. Üçüncü bilgi

¹ David Hunt ve Linda Zagzebski, "Free Knowledge and Free Will", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Erişim Tarihi: 31.09.22, <https://plato.stanford.edu/entries/free-will-foreknowledge/>.

² John D. Laing, "Middle Knowledge", *Internet Encyclopedia of Philosophy*, Erişim Tarihi: 22.08.2022, <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

³ Alfred J. Freddoso, "Molinism", Yayınlanmamış Felsefi Yazı, Erişim Tarihi, 22.08.2022, <https://www3.nd.edu/~afreddos/papers/molinizm.htm>. Molinizm'in bağdaşırıcı özgür irade yaklaşımıyla uyumlu olup olamayacağına dair bkz. Kenneth J. Perszyk, "Molinism and Compatibilism", *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 48, No. 1, 2000.

⁴ William Hasker, "A Philosophical Perspective", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, Clark H. Pinnock (ed.), (IV Academic, 1994), ss. 143,144.

türü ise Tanrı'nın özgür bilgisidir. Bu bilgi türü de Tanrı'nın iradesine bağlı kontenjan doğruları içerir. İşte Tanrı, doğal ve özgür bilgisi arasındaki orta bilgi sayesinde özgür varlıkların belli koşullarda nasıl davranacaklarını bilir. Bu kategorizasyonda özgür fiillere ilişkin karşıolgusalları (*counterfactuals of freedom*), başka bir ifadeyle çeşitli koşulların sağlanması halinde ne gibi durumların ortaya çıkacağına dair çeşitli doğruları içeren orta bilgi önemli bir yere sahiptir.⁵

O halde orta bilgi teorisi taraftarlarının özgür irade problemine getirdiği açılım, şeylerin olduklarından farklı olabileceğine ve Tanrı'nın söz konusu karşıolgusalların bilgisine sahip olduğuna dair öne sürmüş oldukları iddiadır. Zira liberteryan özgür irade savunmasına göre kişi ancak eylemde bulunduğu farklı şekilde eylemde bulunma imkanına sahipse özgür sayılabilir. Fakat elbette bu tür eylemler mantık, matematik gibi Tanrı'nın zorunlu bilgisine tâbi olan hususlarla sınırlıdır. Yalnızca Tanrı'nın iradesinin dışındaki doğal bilgisi değişime konu olabilir.⁶ Bir örnek verecek olursak, şu an bu makaleyi yazıyor olmam, bunun yerine uyuyor olabileceğim ihtimalini ortadan kaldırmaz. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi, Tanrı'nın doğal ve özgür bilgisi arasındaki orta bilgi doğal bilgidен önce gelir. Bu aynı zamanda orta bilginin Tanrı'nın iradesinden bağımsız olduğu ve de dolayısıyla Tanrı'nın onun üzerinde bir kontrolünün olmadığı (bilme ve kılma arasındaki fark göz önünde bulundurulmalıdır) anlamına gelir. Yine de orta bilgi de doğal bilgi gibi kontenjandır ancak orta bilgiye Tanrı müdahale etmezken doğal bilgi Tanrı'nın iradesine bağlıdır.⁷ Bu ayrıma göre, benim var olup olmamam Tanrı'nın özgür, doğal bilgisine taalluk ederken, bugün erken uyuyup uyumamak benim irademe dayanmaktadır.

Bu noktada özgürlükle ilgili çeşitli kabullere değinmek gerekir. Öncelikle bir eylemin özgür kabul edilebilmesi için, eylemin eylemi

⁵ Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

⁶ Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

⁷ Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

gerçekleştiren fail tarafından belirlenmiş olması gerektiği söylenebilir. Yani, Tanrı'nın bir varlığın eylemini irade etmesi durumunda o varlığın özgür olduğundan söz edilemez. Ancak Tanrı'nın bir failin belli bir şekilde davranmasını istemesi ve failin özgür olabilmesi Molinizm'e göre mümkündür. Çünkü orta bilgi taraftarlarının savunduğu gibi Tanrı'nın bir eylemi ilham etmesi, gerçekleştirilen eylem özgürce yapılmışsa, eylemin belirlenmiş olduğu anlamına gelmez (nitekim bu ilhamın kulak ardı edilebileceği ihtimali söz konusudur). Bu bağlamda orta bilgi teorisi özgürlükçü/liberteryen bir yapıdadır. Başka bir ifadeyle Molinizm özgür varlıkların çeşitli alternatifler arasından birini *gerçekten* seçebileceğini öne sürmektedir.⁸ Buna göre orta bilginin sanal anlamda sonsuz sayıda "şöyle olsaydı böyle olurdu" tarzında önermeleri içerdiğini söylemek mümkündür.⁹

Öte yandan Tanrı'nın bilgisinin mahiyeti konusunda bir uzlaşma söz konusu değildir. Tanrısal mükemmelliğin tamamlayıcı bir unsuru olan ilahi inayet ve ilim yakından ilişkilidir. Hatta inayet sözcüğünün İngilizce karşılığı olan *providence* kelimesi Latince "pro" ve "videntia" kelimelerinin birleşiminden oluşmuştur ve "öngörü" (*fore-sight*) anlamına gelmektedir.¹⁰ Bu bağlamda inayetin epistemik olarak öngörüğü ihtiva ettiği söylenebilir. Tanrı'nın âlemde her an olup biten her şeyi kontrol ettiği ve âlemdeki seyri belli bir amaca yönelttiğini ifade eden inayet açısından Tanrı'nın geçmiş, şimdi ve geleceğe dair bilgisi kaçınılmaz görünmektedir. Zira âlim-i mutlak bir yaratıcının, geleneksel anlamdaki ifadesiyle inayet sahibi olduğu, âlemi bir plan doğrultusunda yönlendirdiği söylenebilir. Buna göre inayet sahibi Tanrı'nın bilgisi mükemmel varlık teolojisine dayalı geleneksel teizme göre genişlemez, zira Tanrı her şeyi önceden bilir, görür.¹¹ Ancak Tanrı'nın bilgisinin

⁸ Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

⁹ Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

¹⁰ Charles Taliaferro & Elsa J. Marty, (ed.), *A Dictionary of Philosophy of Religion*, The Continuum International Publishing Group, New York, 2010, s. 187.

¹¹ Thomas P. Flint, "Two Accounts of Providence", (ed.) Thomas V. Morris, *Divine and Human Action: Essays in the Metaphysics of Theism* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1988), s. 149.

genişlediğini savunan farklı teistik yaklaşımlardan da bahsetmek mümkündür. Örneğin süreç teolojisini savunan düşünürler Tanrı'nın bir yönüyle değişmeyen özsel niteliklere sahip olduğunu, bir yönüyle de âlemlerle birlikte değişime uğradığını savunmaktadırlar. Buna göre Tanrı aşılamaz ancak geleceği -her ne kadar tahminleri insanların tahminlerinden daha isabetli olsa da-, insanlar gibi ancak 'tahmin' edebilir, zira geleceğin bilgisine sahip değildir. Böylece insan özgürlüğü de mümkün olacaktır.¹² Benzer şekilde açık teistler de Tanrı'nın zamanla sınırlı olduğunu öne sürmektedirler. Tanrı zaman içerisinde değişir, kızıp öfkenebilir, şaşırabilir, vesaire. Süreç teologları gibi açık teistler de Tanrı'nın doğasının gerçek ve potansiyel doğa olmak üzere çift kutuplu olduğunu savunmaktadırlar. Gerçek doğa Tanrı'nın mutlak, zorunlu, değişmez, ezeli oluşunu ifade ederken potansiyel doğa ilişkisel, kontenjan, zamanlı ve değişkendir. Dolayısıyla Tanrı'nın bilgisi her şeyi kuşatmaz, O ancak bilinmesi mantıksal olarak mümkün olan şeyleri bilir. Tanrı'nın kendi özgür eylemleri dahil olmak üzere gelecekteki özgür eylemler, henüz gerçekleşmediğinden Tanrı'nın bu eylemleri bilmesi mümkün değildir.¹³

Klasik teizm bağlamında bu görüşler Tanrı'nın inayetini 'zayıflatmakla' suçlanmışlardır. Zira süreç teolojisine ve açık teizme göre Tanrı'nın âlemdeki hükümranlığı, bilgisinin kısıtlı olmasıyla orantılı olarak kısıtlanacak ve Tanrı 'risk' alarak, bazı durum ve olayların kontrolü altında olmamasına mahkum olacaktır. David Basinger'in ifadesiyle; "...[yalnızca] şimdinin bilgisine sahip bir Tanrı için, yaratıcı fiil ciddi bir kumardır."¹⁴

Diğer taraftan Tanrı'nın bilgisinin değişmezliğini ve kuşatıcılığını savunan ve güçlü inayet görüşü olarak değerlendirilen görüşlerden bahsedilebilir. Bu görüşlerden

¹² John B. Cobb, & Jr. David Griffin, *Süreç Teolojisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 13

¹³ James S. Spiegel, *The Benefits of Providence: A New Look at Divine Sovereignty*, Crossway Books, Illinois, 2005, s. 41.

¹⁴ David Basinger, "Orta Bilgi ve Klasik Hristiyan Düşüncesi", *Din Felsefesi Seçme Metinler*, Küre Yayınları, 2013, s. 481.

Calvinizm'e¹⁵ göre Tanrı zamana aşkın, zamanın dışındadır. Bizim bakış açımızla geçmiş, şimdi ve gelecek şeklindeki bir ayırım Tanrı için söz konusu olmadığından, Tanrı herşeyi "ezeli şimdi"de görmektedir. En açık haliyle Augustine tarafından öne sürülen bu görüş, Calvin, Boethius, Anselm, Aquinas gibi kilise babaları tarafından da savunulmuştur. Bu görüşe göre Tanrı, tarih boyunca gerçekleşmiş olan, gerçekleşiyor olan ve gerçekleşecek olan herşeyin bilgisine yanılmaz bir biçimde sahiptir. Dolayısıyla Tanrı geleceğin bilgisine de tam olarak sahiptir. Ancak Tanrı için "gelecek" bizim için olduğu gibi değildir. Çünkü Tanrı bizim gibi zamanda değildir ve bizim aksimize O, tam anlamıyla değişmezdir. Bu sebeple bilgisinde artma ya da azalma olmaz. Tanrı'nın kapsamlı bilgisi, insan davranışlarını da kapsayacak şekilde geniştir. Ancak Augustine aynı zamanda Tanrı'nın önbilgisiyle ve bu tür bir determinizmle insan özgürlüğünün uyuştüğunu savunmuştur. Nitekim Tanrı bize eylemlerimizi irade etmemiz için gerçek anlamda özgürlük bahşetmiştir. Böylece ahlaki sorumluluğumuz da güvence altına alınmış olur. Bu bağlamda Augustine'in, bağdaşırıcı özgür irade teorisinin en erken temsilcisi olduğu söylenebilir.¹⁶

Tanrı'nın bilgisinin kapsayıcılığını savunan v güçlü inayet görüşü bağlamında değerlendirilen bir başka görüş de 'basit önbilgi' taraftarlarınca savunulur. Basit önbilgi teorisine göre Tanrı'nın âlimi mutlak oluşu tüm doğru önermeleri doğru olarak bildiği anlamına gelmektedir. Zira bir şey ya doğrudur ya da yanlıştır ve bunun aksi düşünülemez. Calvinizm'in aksine, basit önbilgi teorisi Tanrı'nın geleceği bildiğini ancak belirlemediğini savunduğu için "basit"tir. Yine Molinizm'in iddia ettiği gibi Tanrı'nın geleceğe dair kontenjan önermeleri bildiğini değil, *gerçek* geleceği bildiğini savunması açısından da "basit"tir.

Öte yandan orta bilgi teorisini savunanlar, Tanrı'ya orta bilgi atfedilmesi durumunda, Tanrı'nın inayetiyle ilgili ortaya çıkan

¹⁵ Thomism, Boetiusculuk, Anselmcilik olarak da isimlendirilir.

¹⁶ Spiegel, *The Benefits of Providence*, ss. 21, 22.

problemlerin bertaraf edileceğini iddia ederler. Basinger orta bilgi teorisini savunanların iddiasını şu şekilde dile getirmektedir:

Orta bilgiye sahip olan bir Tanrı, bütün seçenekler önünde olduğu için, yaratmadan önce gerçekten sonunda ne ortaya çıkacağını bilmiştir. Bu zorunlu olarak onun, tasavvur edebildiği en arzulanır hali bilfiil kılma gücüne sahip olduğu anlamına gelmiyor. Zira o, sabit kılınmamış (*in-determinist*) özgürlükle donatılmış bireyler içeren bir dünya yaratmak istemiş olabilir, ama gördüğümüz üzere, Tanrı bile böylesi bir dünyada bütün faaliyetleri kontrol edemez. Fakat bütün yaratma seçenekleri dikkate alındığında yaratmadan önce nihayetinde ne olacağını bilmiş olması vakıası, elbetteki, yaratma sürecinde hiçbir kumarın bulunmadığı anlamına gelir. Onun hiçbir sürpriz endişesi çekmesi gerekmecektir; ikinci bir tahminin gerekli olmadığını bilmektedir. Zira o bütün bilfiil kılınabilir dünyaları dikkate alma ve onun yaratma seçeneklerini en iyi yansıtanı seçme gücüne sahipti.¹⁷

Gördüldüğü gibi orta bilgi teorisi insan özgürlüğünün yanısıra Tanrı'nın inayetini de güçlü bir şekilde savunmaktadır. Zira Molinistlere göre orta bilgiyi mantıksal olarak zorunlu doğrulardan sonra, yaratıcı iradede önceye koymak Tanrı'nın inayetiyle ilişkili olarak Tanrı'ya mümkün dünyaları gözden geçirerek hangi dünyayı aktüalize edeceğine karar verme imkanı sağlaması açısından önemlidir.¹⁸ Bu bağlamda Tanrı, açık teistlerin ve süreç teologlarının iddia ettiği gibi âlemi idamesinde hiçbir risk almamakla kalmaz, basit önbilgiye ek olarak karşıolgusal önermeleri içeren orta bilgisiyle olup olabilecek her türlü senaryoya vakıf olduğundan, inayeti her şeyi tam anlamıyla kuşatır. Başka bir ifadeyle Tanrı tüm karşıolgusal özgürlük önermelerini bildiğinden ve hangi âlemi aktüalize edeceğine bu bilgi aracılığıyla karar verdiğinden âlemde tam olarak ne olup biteceğine dair kesin bir bilgiye sahiptir. Bu açıdan yaratıcı kararlar bakımından tüm kontrol Tanrı'dadır. Buna göre orta bilgiye

¹⁷ Basinger, "Orta Bilgi ve Klasik Hristiyan Düşüncesi", s. 483.

¹⁸ William Lane Craig, "The Middle Knowledge View", *Divine Foreknowledge*, James Beilby, Paul Eddy (ed.), Downers Grove, Illinois: InterVarsity Press, 2001, ss. 120-123.

ve iradesine ilişkin bilgiye sahip bir Tanrı kendini aktüel dünyada/âlemde bulmaz. Tanrı orta bilgisine dayanarak hangi âlemi âktüalize edeceğini bilir.

Öte yandan Tanrı'nın orta bilgisinin zorunlu bilgilere dair bilgisiyle yaratıcı iradesi arasında oluşu özgür irade açısından da önemli bir yere sahiptir. Zira Tanrı'nın orta bilgisi yaratıcı iradesinden önce olsaydı bu durumda Tanrı yaratılmışların belli durumlarda ne yapacağını belirleyerek liberteryen anlamda bir özgür iradeyi imkansız kılardı. Ancak orta bilginin ve de dolayısıyla karşılığusalların yaratıcı iradeden önce olmasının bu anlamda bir özgürlüğe imkan verdiği iddia edilmiştir. Nitekim orta bilgi taraftarlarının ortaya koymuş olduğu özgür irade savunması, Tanrı'nın kontrolünde olmayan bazı özgürlük karşılığusallarına dayanmaktadır.¹⁹ Buna göre hangi dünyayı aktüalize edeceği tamamen Tanrı'ya bağlı olsa da hangi mümkün dünyaların O'na açık olduğu Tanrı'nın kontrolünde değildir. Zira Tanrı'nın orta bilgisiyile bildiği özgürlük karşılığusallarının doğruluk değerleri üzerinde herhangi bir etkisi yoktur. Bu karşılığusalların hangilerinin doğru hangilerinin yanlış olduğuna Tanrı karar vermediğinden liberteryen anlamda özgür iradeden bahsedilmesi mümkün olmaktadır.²⁰

Ana hatlarıyla ortaya koyduğumuz Molinizm bazı ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden biri Molinizm taraftarlarının liberteryen özgür iradeyi savunamayacağı iddiasıdır. Zira orta bilgi taraftarlarının öne sürdüğü gibi âlem tam anlamıyla Tanrı'nın kontrolü altındaysa liberteryen anlamda özgür varlıklardan bahsetmek mümkün müdür?²¹ Karşılığusalların doğru olamayacağı, nitekim determinizme yol açtığı ve bu sebeple de karşılığusalların özgür eylemlere zemin teşkil edemeyeceği şeklindeki²² itiraza göre Tanrı orta bilgisini de kullanarak inayetiyle eylemde bulunuyorsa

¹⁹ Kenneth J. Perszky, "Free Will Defence with and without Molinism", *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 43, No. 1, s. 30.

²⁰ Perszky, "Free Will Defence with and without Molinism", s. 34.

²¹ Kenneth J. Perszky, "Molinism and Compatibilism", *International Journal for Philosophy of Religion*, Vol. 48, No. 1, s. 13.

²² Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

insanın özgürlüğünden söz edilemeyecektir.²³ Nitekim bu itiraza göre gelecekte hangi kararlar sonucu ne yapacağımıza dair ilahi inançlar söz konusuysa gerçek anlamda özgür olunamaz.²⁴ Tanrı karşılığusalların bilgisine sahip olduğu için hangi âlemi aktüalize edeceğini bilir. Ancak gerçek anlamda özgürlük, bireylerin belli bir şekilde eylemde bulunup bulunmama becerisini gerektirir.²⁵ Bu bağlamda Molina'nın çağdaşları insanın liberteryen anlamda özgür olduğunun kabul edilmesinin Tanrı'nın inayetinden ödün vermek anlamına geleceği itirazını ileri sürmüştür. Bazı teologlar/filozoflar bu itirazı reddederek Tanrı'nın özgür varlıkların eylemlerini belirleyemeyeceği iddiasına karşı çıkmışlardır. Bu iddia daha çok Tanrı'nın aşkın oluşuyla ya da gizemli oluşuyla temellendirilmeye çalışılmıştır. Buna göre Tanrı aşkın doğasıyla özgür yaratıkların eylemleriyle ilgili planlar yapar ve de belli davranışları gerçekleştirmelerini irade edebilir ve aynı zamanda da onların özgürlüklerine müdahalede bulunmaz. Bunun nasıl mümkün olduğu ise bahsettiğimiz üzere Tanrı'nın aşkınlığına ilişkin gizemli bir konudur.²⁶

Öte yandan bazı Molinistler bu itiraza geçmişte nedensel sonuçlara yol açan olayların katı doğrular (*hard fact*) olduğunu reddederek cevap verirler. Molinistler özgür faillerin geçmiş üzerinde karşılığusal bir gücü olduğunu savunur. Bu tarz bir argümanın gücü tartışılabilir olsa da, kabul edilmesi durumunda itiraz çökertilmiş olur.²⁷ Molinizmin önemli savunucularından ve Molina'nın *On Divine Foreknowledge* adlı kitabının çevirmeni Alfred J. Freddosso da, geçmişe dair zorunluluğu rastlantısal zorunluluk (*accidental necessity*) kavramıyla açıklayarak meseleyi vuzuha kavuşturmaya çalışır. Buna göre,

Diyelim ki Peter T2'de günah işliyor. O halde Tanrı T1'de Peter'in T2'de günah işleyeceğine inanmıştır. Bu durumda Peter yine de T2'de günah işlemekten kaçınabilir mi? Peter T2'de Tanrı'nın T1'de

²³ Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

²⁴ Thomas Morris, *Our Idea of God*, InterVarsity Press, 1991, ss. 96, 97.

²⁵ Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

²⁶ Perszky, "Molinism and Compatibilism", s. 13.

²⁷ Laing, <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

kendisinin T2'de günah işleyeceğine inanmamasına nedensel olarak katkıda bulunamaz. Dolayısıyla Tanrı'nın T1'deki inancı -Peter'in T2'de günah işleyeceğine dair- rastlantısal zorunludur (accidentally necessary) (nitekim rastlantısal zorunluluk nedensel katkı bağlamında tanımlanır)... Şimdi eğer Peter T2'de özgürce günah işliyorsa, o halde (Molina'ya göre) T2'de günah işlemekten kaçınabilmesi gerekir. Bu durumda Peter, T2'de günah işlemekten kaçınabilir (T2'de özgürce günah işleme koşullarını sağladığı sürece). Bu Peter'in T2'de bu şekilde davranmasının gücü dahilinde olduğu anlamına gelir (başka bir ifadeyle gınahtan sakınmanın) ki bu durumda Tanrı T1'de Peter'in T2'de günah işleyeceğine inanmazdı. Bu Peter'in T2'de, Tanrı'nın T1'de T2'de günah işleyeceğine dair inancına nedensel olarak katkıda bulunma gücüne sahip olduğu anlamına gelmez.)²⁸

Freddoso'nun öne sürdüğü gibi Tanrı'nın Peter'in günah işlemesine nedensel katkıda bulunmaması Peter'in özgür olduğu anlamına gelmelidir. Diğer taraftan Tanrı'nın bilmesi, bağdaşırıcı özgür irade savunusu bağlamında da Tanrı'nın Peter'in günah işlemesine nedensel anlamda katkıda bulunmadığı iddia edilebilir. Tanrı Peter'in kesin suretle t zamanında günah işleyeceğini bilse bile, bu Peter'in günah işlemeyi özgür olarak seçmediği anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda Freddoso'nun ortaya koymuş olduğu terimler dikkate değer olmakla birlikte yeterince açıklayıcı görünmemektedir.

Hasker de ilahi önbilgi ve liberteryen özgür iradenin bağdaşmaz olduğunu düşünenlerdendir. O doğru bir vakiaya aykırı özgürlük kavramını bizatihi çelişkili bulur.²⁹ Molinizm hem kapsayıcı ilahiyi ön bilgiyi hem de liberteryen özgür iradeyi postüle etmekle aslında bu bağdaşmazlığı destekler. Hasker, bir kimse özgür iradenin, önbilgi ile bağdaştığını kabul etse bile, Molinist karşıt durumsal önermeler için zıt yönde bir karara varması gerektiği görüşündedir. Hasker'ın argümanının anahtar öncülü, karşıt durumsal özgürlük önermelerinin, mümkün dünyaların

²⁸ John Martin Fischer, *The Philosophical Review*, Vol. 101, No. 2, 1992, s. 389.

²⁹ Basinger, "Orta Bilgi ve Klasik Hristiyan Düşüncesi", s. 483.

benzerliğini belirlemede doğa yasaları tarafından öncelenen karşıt durumsal özgürlük önermelerinden daha temel ve daha önemli olduğunu ifade eden öncüdür. Liberteryenlar, belli bir fiilin doğa yasalarıyla birlikte daha önceki bir olay tarafından gerektirilmiş olması durumunda özgür olmayacağı konusunda hemfikirdirler. Eğer bu iddia doğruysa, aynı şekilde karşıt durumsal özgürlük önermeleriyle önceki olaylar tarafından belirlenen ya da gerektirilen fiil de özgür olmayacaktır ki bu Molinizm için ölümcül bir sonuçtur. Başka bir ifadeyle, farklı karşıolgusal durumlar kendilerinden önceki durumlar ve doğa yasalarıyla ilişkili olarak belirli mümkün dünyalara sebebiyet vermektedirler ancak liberteryanizme göre bu tür bir determinizm söz konusu olamaz. Hasker kısaca, Molinizmin temelinde olan karşıt durumsal özgürlük önermelerinin gerçekten var oldukları kabul edilse bile bunun liberteryanizm ile bağdaşmayacağını ve dolayısıyla Molinizmin özgür irade için gerekli şartları sağlamadığını ifade etmektedir.³⁰

Bu noktada Hasker'ın eleştirisine Tanrı'nın sınırlı da olsa inayet sahibi olduğu kabul edilecekse, hiç bir şekilde determinizmin olmadığı bir âlemin imkanı üzerinden itiraz edilebilir. Nitekim liberteryanlar dahi belli durumlar karşısında sınırlı sayıda seçenekten bahsedebileceğini teslim etmek durumundadırlar. Bu bağlamda her ne kadar Hasker'ın bahsettiği bağlamda güçlü bir liberteryanizm tanımının neye tekabül edeceği açıklamaya muhtaç olsa da, Molinistlerin aynı anda güçlü liberteryanizmi ve güçlü inayet anlayışını bir arada savunmasının imkanı da Hasker'ın işaret ettiği tartışmaya açık görünmektedir.

Zira klasik teizmin öngördüğü üzere zamansızca ezeli olan Tanrı'nın orta bilgiye sahip olması, hangi âlemi yaratacağını ezeli olarak bilmesi/takdir etmesi gerçeğini değiştirmemektedir. Nitekim orta bilgi taraftarlarının da teslim edeceği üzere zamansızca ezeli bir Tanrı'nın orta bilgisi ve orta bilgisine ilişkin olarak yaratıcı irade-

³⁰ Hasker, "A Philosophical Perspective", ss. 30, 32.

siyle hangi âlemi yaratmayı seçeceğine dair bilgisi de ezeli olmalıdır. Öyle ise orta bilgi teorisinin liberteryen anlamda bir özgür irade savunması öne sürmek noktasında güçlü inayet bağlamında ortaya konan diğer bilgi teorilerinden ne açıdan farklı olduğu açık görünmemektedir. Orta bilgi teorisinin önemi bu bağlamda daha ziyade tek bir mümkün dünya postüle ederek Tanrı'nın tabiri caizse başka seçeneğinin olmadığı iddiasını bertaraf etmesidir. Bu iddia teolojik anlamda oldukça önemli implikasyonlara sahip olması açısından ilahi mükemmeliğe dair bazı problemleri ortadan kaldırıyor olmakla birlikte, Molinizm'in bağdaştırma iddiasında olduğu ilahi inayet ve özgür irade ikilemine gerçek bir çözüm sunup sunmadığı tartışmalı görünmektedir. Bu tartışmalar bağlamında öne sürülecek bir yaklaşım da orta bilgi teorisiyle bağdaşırca özgür irade anlayışının bir arada savunulması şeklinde olabilir. Liberteryen özgür irade anlayışı farklı alternatifler arasında bir seçim yapmayı öncelerken, bağdaşırca özgür irade anlayışına göre özgürlük kişinin arzularına göre seçimde bulunmasıdır.³¹ Yani kişi tek bir seçenek olsa dahi o seçeneği irade ediyorsa özgür sayılmaktadır. Buna göre kişinin eylemlerinin Tanrı'nın iradesiyle örtüşmesi, kişi bu eylemleri kendi seçtiği sürece özgür eylemler olarak kabul edilir. Her ne kadar bu durumda Molinizm'in temel motivasyonlarından olan liberteryen özgür irade anlayışı saf dışı kalacak olsa da, Tanrı'nın özgürlüğü açısından orta bilgi teorisi gerekli görünmektedir. Bu sebeple orta bilginin bağdaşırca özgür irade yaklaşımıyla birlikte savunulmasıyla bir taraftan Tanrı'nın güçlü inayeti korunmuş olacak diğer taraftan Molinizm'e yöneltilen haklılaştırılmamış liberteryenizm eleştirisi bertaraf edilecektir. Bu bağlamda Kenneth J. Perszky'nin öne sürdüğü üzere Molinizm'le birlikte bağdaşırıcılığın savunulması önerisi tartışmaya değer bir seçenek gibi görünmektedir.³²

Molinizme yöneltilen diğer bir önemli itiraz, karşıolgusalların doğruluk değerine ilişkindir. Bu itiraz karşıolgusalların doğruluğunu sağlayan hiçbir koşulun olmadığı iddiasına

³¹ Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

³² Perszky, "Molinism and Compatibilism", s. 14.

dayanmaktadır.³³ Temellendirme itirazı olarak adlandırılan bu itiraza göre karşıolgusal önermeler bir gerçekliğe tekabül etmedikleri için kabul edilemezler. Örneğin Robert Merrihew Adams'a göre "kategorik tahminler (*categorical predictions*), şartlı hadiselerle dair olanlar bile, önceden bildirdikleri hadisenin bilfiil meydana gelişine tekabül ederek (*correspond*) doğru olabilirler."³⁴ Dolayısıyla Adams, karşıolgusal önerme formundaki "p şahsı t zamanında x eylemini gerçekleştirmiş olsaydı, y olayı gerçekleşirdi" şeklindeki bir önerme yerine ancak şöyle bir ifade kullanılabileceğini savunur; "p şahsı t zamanında x eylemini gerçekleştirmiş olsaydı, muhtemelen y olayı gerçekleşirdi."³⁵ Buna göre karşıolgusal önermeler kesinlik içermeyip, yalnızca tahminlere dayanmaktadır. Adams'a göre bu noktada Tanrı'nın bilme gücünün üstünlüğü bir argüman olarak görülemez zira Tanrı da ancak bilinebilecek şeyleri bilir.³⁶

Hasker söz konusu temellendirme ilkesini (*grounding principle*) şu şekilde formüle eder; "Her doğru kontenjan önerme, bazı somut durum veya olayların var olması veya var olmaması nedeniyle doğrudur."³⁷ Hasker'a göre Molinistin bu itiraza iki muhtemel cevabı olabilir. Buna göre Molinist, ya karşıt durumsal önermelerin zaten temellendirilmiş olduklarını söyleyecek ya da böyle bir temellendirme talebinin sağlam olmadığını ve dolayısıyla bu önermeleri temellendirmeye gerek olmadığını söyleyecektir.³⁸ Bu itiraza Flint, Hasker'in önermesini yeniden formüle ederek cevap vermeye çalışmıştır; "Her doğru kontenjan önerme, var olan, var olmuş, var olacak ya da (belli koşullar altında) var olmuş olabilecek/olan bazı somut durumlar nedeniyle doğrudur."³⁹ Ancak

³³ Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

³⁴ Robert Merrihew Adams, "Orta Bilgiye İtiraz", *Din Felsefesi Seçme Metinler*, Küre Yayınları, 2013, s. 489.

³⁵ Adams, agm., s. 489.

³⁶ Adams, agm., s. 490.

³⁷ William Hasker, "The (Non-) Existence of Molinist Counterfactuals", *Molinism The Contemporary Debate*, Ken Perszyk (ed.), Oxford University Press 2011, s. 27.

³⁸ Hasker, "A Philosophical Perspective", s. 27.

³⁹ Hasker, "A Philosophical Perspective", s. 28.

Hasker temellendirme problemi ile ilgili sorunun Flint'in formülasyonu için de geçerli olduğunu, bu formülasyonun karşı durumsal önermeler için bir temellendirme sunmadığını iddia eder.⁴⁰ Hasker'e göre bu itiraza verilen daha radikal bir yanıt Merricks'ten gelmiştir. Merricks söz konusu prensibi modifiye etmek yerine, temellendirme gerekliliğini bütünüyle reddetmiştir. Buna göre, önermelerin durumlarla temellendirilmesine gerek yoktur, çünkü doğruluk zorunlu olarak bir durum veya olguya tekabül etmek zorunda değildir. Önermeler, ancak dünya nasılsa onu olduğu gibi yansıttıklarında doğru olabilirler ama bu, her doğru önermeye karşılık gelen bir durum veya olayın olmasını gerektirmez. Eğer bazı önermeler, temellendirme ilkesinin gerektirdiği şekilde var olan bazı durumlarla ilişkili ise bu, o önermeler hakkında ilginç bir olguya işaret etmekle birlikte bundan daha fazla bir anlama sahip değildir.⁴¹

Görüldüğü gibi temellendirme itirazına orta bilgi taraftarlarının verdikleri yanıtlardan ilki temellendirme gereğini tamamen reddetmek şeklindedir. Buna göre özgür varlıkların karşıolgusallara nispetle özgür oluşu brüt olgulardır (*brute facts*). Temellendirme itirazına orta bilgi taraftarlarının verdiği bir diğer yanıt da, bu itirazın bir yanlışlığa dayandığı şeklindedir. Zira itiraz, karşıolgusal bir önermenin doğru olabilmesi için ilk ve ikinci kısımları arasında nedensel bir bağ olması gerektiği zannına dayanmaktadır. Ancak bu zan sorunlu görünmektedir. Nitekim karşıolgusal önermelerin önceki durumlarla ilişkili olduğu iddiası liberteryen anlamda bir özgürlüğü saf dışı bırakacaktır. Bu durumda temellendirme itirazını savunanlar bağdaşırcılıkla aynı kategoriye düşmektedir. Benzer şekilde, orta bilgi taraftarlarının haklı olarak savunduğu üzere, geleceğe dair şartlı önermelerin doğru veya yanlış olduğu halde doğruluklarını veya yanlışlıklarını temellendiren birşey olmaması gibi, karşıolgusalların tekabül ettiği bir olgunun olmayışı, bu tür önermelerin yanlış olduğu veya

⁴⁰ Hasker, "A Philosophical Perspective", s. 28.

⁴¹ Hasker, "A Philosophical Perspective", s. 28.

temellendirilemeyeceği anlamına gelmemektedir.⁴²

Tüm bu tartışmalar bağlamında, Tanrı'nın bilgisinin karşıolgusal önermeleri kuşatmasının önünde aşılamayacak felsefi engeller olmadığı gibi, bu tür bir bilginin gerekli olduğu görüşündeyiz. Öte yandan, karşıolgusal önermelerin doğruluğunun gösterilemediğine ilişkin eleştiriler felsefi anlamda önemli olsa da, orta bilgi savunucularının bu itiraza yönelik verdikleri cevaplar büyük oranda tatmin edici görünmektedir. Kaldı ki bir şeyin doğruluğunun gösterilemeyişi, o şeyin doğruluğundan bağımsız olduğunu göz önünde bulundurarak sezgisel anlamda böyle bir şeyin kabul edilmesi mümkün görünmektedir.

Öte yandan Tanrı'ya orta bilgi atfetmemenin teistik anlamda çok daha ciddi sorunlara yol açacağı öne sürülebilir. Zira karşıolgusal önermelerin doğruluğunun reddedilmesi halinde Tanrı için de seçeneklerin ortadan kalkması ve tek bir mümkün dünyanın kabul edilmesi gereği gibi bazı teolojik implikasyonlar söz konusu olacaktır. Dolayısıyla Tanrı'nın inayeti ve iradesinin gereği olarak orta bilgi teorisinin önemli bir görüş olarak karşımızda durmaktadır.

Ancak orta bilgi teorisinin savunulabilir tarafları olmakla birlikte, insan özgürlüğü ve Tanrı'nın inayeti, önbilgisi ve özgür irade ikilemini -böyle bir ikilemi kabul ettiğimiz takdirde- nasıl çözdüğü açık değildir. Nitekim orta bilgi teorisi bu ikilemle ilgili öncüllerden hiç birinin yanlışlığını göstermez. O halde orta bilgi teorisinin ilahi bilgi ve inayete ilgili güçlü bir teori olsa da, kendi başına, teolojik fatalizmi önlemek için ne yeterlidir ne de zorunlu olduğu söylenebilir.⁴³ Diğer taraftan teorisinin Tanrı'nın inayetini güçlendiren bir teori olmakla birlikte, liberteryanizm yerine bağdaşırıcı özgür irade savunmasıyla bir arada ele alınması, teoriyi

⁴² Laing, "Middle Knowledge", <http://www.iep.utm.edu/middlekn/>.

⁴³ Hunt ve Zagzebski, "Free Knowledge and Free Will", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Erişim Tarihi: 31.09.22 <https://plato.stanford.edu/entries/free-will-foreknowledge/>.

liberteryanizmle uyumlu olmadığı yönündeki haklı görünen eleştirilerden kurtaracaktır. Bu durumda özgür irade savunmasına bir açılım getirilmiş olmasa da teori kanaatimizce daha tutarlı ve savunulabilir bir form olacaktır.

Kaynaklar

- Adams, Robert Merrihew, "Orta Bilgiye İtiraz", Din Felsefesi Seçme Metinler, Küre Yayınları, 2013.
- Basinger, David, "Orta Bilgi ve Klasik Hristiyan Düşüncesi", Din Felsefesi Seçme Metinler, Küre Yayınları, 2013.
- Cobb, John B. & Griffin, Jr. David *Süreç Teolojisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- Craig, William Lane, "The Middle Knowledge View", Divine Foreknowledge, (ed.) James Bailey, Paul Eddy, Illinois: InterVarsity Press, 2011.
- Fischer, John Martin, *The Philosophical Review*, Vol. 101, No 2, 1992.
- Freddoso, Alfred J. "Molinism", Yayınlanmamış Felsefi Yazı, <https://www3.nd.edu/~afreddos/papers/molinizm.htm>, 22.08.2022.
- Hasker, William, "A Philosophical Perspective", *The Openness of God: A Biblical Challenge to the Traditional Understanding of God*, (ed.) Clarck H. Pinnock, IV Academic, 1994.
- Hasker, William, "The (Non-) Existence of Molinist Counterfactuals", *Molinism: The Contemporary Debate*, (ed.) Ken Perszyk, Oxford University Press, 2011.
- Hunt, David & Zagzebski, Linda, "Foreknowledge and Free Will", *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <https://plato.stanford.edu/entries/free-will-foreknowledge/> (31.08.22).
- Laing, D. John, "Middle Knowledge", *Internet Encyclopedia of Philosophy*, <http://www.iep.utm.edu/middlekn/> (15.06.2017)
- Morris, Thomas, *Our Idea of God*, InterVarsity Press, 1991.
- Perszky, Kenneth J., "Free Will Defence with and without Molinism", *International Journal for philosophy of Religion*, Vol. 43, No. 1.
- Perszky, Kenneth J., "Molinism and Compatibilism", *International Journal*

for Philosophy of Religion, Vol. 48, No. 1.

Spiegel, James S., *The Benefits of Providence: A New Look at Divine Sovereignty*, Crossway Books, Illinois, 2005.

Taliaferro, Charles & MARTY, Elsa J. (ed.), *A Dictionary of Philosophy of Religion*, The Continuum International Publishing Group, New York, 2010.